

נדרו של יפתח (שופטים יא, כט-מ)

יהונתן יעקבס

הפטרת השבת עוסקת בפרשת יפתח המצויה בספר שופטים. שיאו של הסיפור הוא נדרו של יפתח ותוצאותיו. עניינו של מאמרנו - מספר עיונים בפרשה מעניינת זו, תוך התמקדות בנדר עצמו, ולא בתוצאותיו.

- פרק יא, פס' ל-לא: וידר יפתח נדר לה' ויאמר אם נתון נתן את בני עמון בידי. והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לה' והעליתיהו עולה. העיון בנדרו של יפתח יכלול דיון בארבעה עניינים, חלקם קשורים זה בזה:
1. באיזה שלב של המאורעות המתוארים בסיפור נדר יפתח את נדרו?
 2. מה הסיבה שבגללה ראה המספר למקם את נדרו של יפתח באמצע סיפור הקרב? (פס' כט, לב-לג בפרק יא עוסקים בהכנות יפתח למלחמה ובניצחונו בשדה הקרב, ופס' ל-לא עוסקים בנדר יפתח).
 3. האם התכוון יפתח להקריב אדם, או בעל-חיים?
 4. השוואת נוסח נדרו של יפתח לנוסחי נדר אחרים במקרא.

יש הסבורים שנדרו של יפתח קשור ל"דבריו לפני ה' במצפה" (יא, יא). על-פי זה נדר יפתח את נדרו עוד לפני שפנה למלך בני עמון, וודאי לפני ההתארגנות האחרונה לקראת הקרב.

על-פי גישה זו לא ברור מיקומו של סיפור הנדר ברצף המאורעות - בתוך סיפור הקרב.

ניתן לומר שבכוונה תחילה שיבץ המספר את סיפור הנדר באמצע סיפור הקרב: פס' כט, לב-לג בפני עצמם מתארים ניצחון גדול של יפתח ומהווים שיא עלילתי של הסיפור, מכיוון שעם הניצחון נפתרת בעיית האויב המאיים שבפניה עמד עם ישראל מאז תחילת הסיפור.

אולם שילוב נדר יפתח - פס' ל-לא, הופכים את הניצחון הגדול בקרב משיא עלילתי העומד בפני עצמו, לפרט אחד בשרשרת של התרחשויות. הניצחון מהווה קיום צד אחד בנדר: יפתח התנה תנאי - אם ה' יעזור לו לנצח בקרב - יפתח מתחייב התחייבות מסוימת. בניצחון קיים ה' את התנאי מצידו. הניסוח הזה רומז לקשר בין הנדר לניצחון:

התנאי בנדר:

”אם

נתון נתן

את בני עמון

בידי”

(יא, ל)

קיום התנאי:

”ויתנם

ה’

בידך”

(יא, לב)

קיום התנאי מצד ה' מהווה גורם המקדם אותנו לקראת השלב הבא בעלילה - קיום ההתחייבות שהתחייב יפתח. על-פי זה שילוב הנדר באמצע תיאור הקרב משנה את הבנת הקורא לגבי תפקידו של הניצחון בקרב. במקום שהניצחון יהפוך את יפתח לגיבור, ויעלה אותו לשיא מעמדו, הופך הניצחון את יפתח לקרבן להתחייבותו, דבר שגורר אחריו את נפילתו הטראגית.

דעה אחרת היא, שמיקום סיפור הנדר נגזר מתיאור כרונולוגי של המאורעות. דהיינו - יפתח נדר את נדרו תוך כדי ההכנות לקרב. וכדברי טלמון[1]: ”שילוב זה של עניין בעניין הוא מן האמצעים המובהקים שנקטו סופרי המקרא כדי לציין שאירועים מסוימים התרחשו בו זמנית, כלומר יפתח נדר את נדרו בזמן שיצא ממצפה גלעד לעבר בני עמון”. דעה זו מסתדרת טוב יותר עם רצף הפסוקים. גם על-פי סברה זו נראה לי להוסיף שמטרת השילוב היא לא רק להראות שהאירועים התרחשו בו זמנית, אלא להפוך באמצעות הנדר את תיאור הקרב והניצחון משיא העומד בפני עצמו, לאירוע המקדם את מהלך המאורעות. לפי פירוש זה גדולה האירוניה העלילתית אף יותר - הקורא כבר יודע מה שלא יודע הגיבור: המספר כבר סיפר לנו שנחה על יפתח רוח ה' (פסוק כט). אם כן, אנו כבר יודעים שיפתח כלל לא זקוק לנדר. אך יפתח, שלא קיבל

ולא יקבל שום מסר ישיר מה' - עושה שלא מדעת מעשה המנוגד לאינטרסים שלו עצמו, אולי על מנת לחזק את ביטחונו האישי.[2] נדר זה הוא שיביא בסופו של דבר לחורבנו האישי.

גם לגבי השאלה למה התכוון יפתח בנדרו חלוקות הדעות. מרבית הפרשנים והחוקרים סבורים שיפתח כיוון מראש לקרבן אדם.[3] ראיותיהם הן:

מבחינה לשונית הניסוח "יצא מדלתי ביתי" נראה כרומז לאדם. הלשון 'לצאת לקראת' נאמרת על אדם ולא על בעל-חיים (ראה לדוגמה שמ"א, יח, כ: "ותצאנה הנשים מכל ערי ישראל... לקראת שאול המלך"). מבחינת העניין נדר יפתח היה נדר של שעת חירום וצריך להיות חריג ויוצא דופן. לעומת זאת הקרבת בעל-חיים היא מעשה תדיר ולא מהווה מעשה מיוחד.

מדברי חז"ל משתמע שהם סברו שיפתח התכוון מראש לקרבן בעל-חיים: "יפתח שאל שלא כהוגן והשיבו הקב"ה שלא כהוגן. שאל שלא כהוגן שנאמר והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וכו', אמר לו הקב"ה אילו יצא גמל אחד חמור אחד או כלב אחד הייתה מעלהו לי לעולה, מה עשה לו הקב"ה, והשיבו שלא כהוגן וזימן לו את ביתו הה"ד ויבא יפתח המצפה אל ביתו...".[4] כלומר, יפתח התכוון לבעל-חיים, והקצף שיצא עליו היה שלא פירש שהוא מתכוון לבעל-חיים כשר להקרבה. טענה מסייעת לדעת חז"ל היא שהלשון "לקראת" מצויה גם בבעלי חיים - כגון שופטים יד, ה "והנה כפיר אריות שאג לקראתו".[5] כמו-כן הלשון "דלתי ביתי" תפורש על-ידיהם לא ממש מפתח הבית אלא ממתחם כללי יותר, ושיש יחוד בקרבן בעל-חיים בכך שהוא הראשון שיוצא לקראת יפתח, מעין מתנת ראשית כדוגמת תרומה, ביכורים ובכור.

גישה שלישית היא גישת אביו של רד"ק - ר' יוסף קמחי, המובאת בפירושו של רד"ק: "...ואדני אבי ז"ל פירש והעליתיהו - הו"ו במקום 'או' ופירוש והיה לה' - הקדש אם אינו ראוי לעולה, או העליתיהו עולה אם ראוי לעולה, וכמו זה הו"ו מכה אביו ואמו - או אמו, ויפה פירש...".[6] כלומר, יפתח כיוון את דבריו מראש, במחשבה תחילה, לא רק לקרבן אדם, ולא רק לבעל-חיים, אלא לאופציות השונות. על גישה זו יש להעיר שפשט הפסוקים מורה על כך ש"והעליתיהו עולה" מהווה פרשנות ל"והיה לה'", ולא אופציה שנייה כפי שהציע אביו של רד"ק.

ריבוי הדעות מעיד על כך שאין הכרעה חד משמעית בפסוקים לשאלה מה הייתה כוונת יפתח בנדרו. נראה שבכוונה תחילה מקיים המספר את דו-המשמעות שבניסוח הנדר, אולי כדי לרמוז לנו שיפתח עצמו לא ניסח בצורה ברורה את דבריו. יפתח עומד לפני רגע גורלי בחייו, לפני הכרעה בין הצלחה גדולה לבין כישלון שיחזיר אותו למעמדו הקודם, אם לא גרוע מכך. הוא לא קיבל שום משוב חיובי מה', בניגוד לשופטים שקדמוהו,[7] ובלחץ בו הוא שרוי הוא מקבל על עצמו התחייבות כללית, שלא ברורה לחלוטין גם לו עצמו.[8] ניסוח מעורפל זה של יפתח הוא שיהיה בעוכריו בהמשך הסיפור.

יפתח נודר 'נדר מתנה',[9] הבנוי כמו שאר הנדרים במקרא, מפתחה וסיום קבועים: פותח בהכרזת תנאי המתחיל במילה 'אם', ומסיים בהתחייבות - הקדשת חלק מרכושו לה'.

גם לשון הנדר מזכירה נוסח נדרים אחרים במקרא:

בראשית כח, כ-כא
במדבר כא, ב[10]
שופטים יא, ל-לא
וידר יעקב נדר לאמר
וידר ישראל נדר לה'
וידר יפתח נדר לה' ויאמר
אם יהיה א-להים עמדי
אם נתן נתן את העם
הזה בידי
אם נתון נתן את בני
עמון בידי
ושבתי בשלום אל בית אבי

בשופטים בשלום מבני עמון
והיה ה' לי לא-להים
והחרמתי את עריהם
והיה לה' והעליתיהו עולה

בכל הנדרים מצויה נוסחת פתיחה, נוסח תנאי ונוסח התחייבות.

ברם מההשוואה עם נדרים אחרים עולה שנדרו של יפתח לוקה ביתר, וניסוחו פגום במקצת: ראשית, בעוד שבכל נוסחי הנדר במקרא מופיע נוסח התנאי בנפרד ונוסח ההתחייבות בנפרד (ראה בנוסף לנ"ל גם שמ"א א, יא; שמ"ב טו, ז-ח), בנדרו של יפתח אנו מוצאים את התנאי מופיע שנית באמצע נוסח ההתחייבות:

תנאי ראשון - "אם נתון תתן את בני עמון ביד"י"
תנאי שני - "...מדלתי ביתי לקראתי בשובי בשלום מבני עמון והיה לה'..."
בנוסף לכך חוזר יפתח על מספר פרטים פעמיים: "היוצא - אשר יצא", "והיה לה' - והעליתיהו עולה".

יפתח, אומן הניסוח, בעל היכולת הרטורית שבאה לידי ביטוי בוויכוחו עם הזקנים ובנאומו הגדול, עומד לפני ה' ומנסה לנסח את נדרו בניסוח חגיגי. אולם הנדר היוצא מפיו הוא ארוך, מעורפל ומסורבל. כפי שנאמר לעיל, רוצה המספר לרמוז שהנדר מהווה סימן לתחילת נפילתו של הגיבור. הניסוח המעורפל - "היוצא אשר יצא" - מעורר בקורא מתח רב - מי הוא זה אשר יצא? וניסוח מעורפל זה יוביל אותנו לטרגדיה הנוראה של הקרבת הבת.

הערות:

- (1) עולם התנ"ך, שופטים, עמ' 104.
- (2) נדר כמחזק את ביטחונו האישי של הנודר מצאנו גם אצל יעקב בדרכו לחון (בראשית כח, כ) ואצל בני ישראל במלחמה נגד מלך ערד (במדבר כא, ב). השוואה בין נדר יפתח לנדרים הנ"ל ראה להלן.
- (3) כך לדוגמה סובר הרמב"ן (ויקרא כז, כט).
- (4) בראשית רבה פרשה ס', מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 642. ראה גם בבלי תענית, ד ע"א.
- (5) יש להעיר ששם אין יציאה לקראת ולכן הראיה הזו חלשה.
[1] פירוש רד"ק על שופטים יא, לא. בדרך זו הלכו גם רלב"ג ואברבנאל.
[1] ברק קיבל הדרכה מדבורה הנביאה (ד, ו, יד). גדעון קיים דו-שיח מתמיד עם ה' (לדוגמה ו, טו, כה; ז, ב, ז ועוד). אומנם גדעון, למרות הקשר עם ה', מאופיין כשופט ספקן שניסה שוב ושוב את ה' (ראה ו, יז, לז-מ; ז, י-יא).
[1] ניתן להשוות את הלחץ בו שרוי יפתח ובגללו הוא נודר לפרשת מישע מלך מואב שנתון אף הוא בלחץ ולכן מקריב את בנו - מל"ב, ג, כו-כו. אמנם ההשוואה לא מלאה מכיוון ששם אין נדר.
[1] ראה מ' הרן, "נדר", אנציקלופדיה מקראית, עמ' 787.
[1] פרשת נדר עם ישראל במדבר כא, ב מצויה בין פרשיות כיבוש עבר-הירדן המזרחי המוכרות לנו מנאומו של יפתח (יא, טז-כב) וכפי ששאל המספר ביטויים רבים מספר במדבר לנאומו של יפתח, גם פרשת הנדר השפיעה על ניסוח נדרו של יפתח.

- [1] עולם התנ"ך, שופטים, עמ' 104.
- [2] נדר כמחזק את ביטחונו האישי של הנודר מצאנו גם אצל יעקב בדרכו לחון (בראשית כח, כ) ואצל בני ישראל במלחמה נגד מלך ערד (במדבר כא, ב). השוואה בין נדר יפתח לנדרים הנ"ל ראה להלן.
- [3] כך לדוגמה סובר הרמב"ן (ויקרא כז, כט).
- [4] בראשית רבה פרשה ס', מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 642. ראה גם בבלי תענית, ד ע"א.
- [5] יש להעיר ששם אין יציאה לקראת ולכן הראיה הזו חלשה.
- [6] פירוש רד"ק על שופטים יא, לא. בדרך זו הלכו גם רלב"ג ואברבנאל.
- [7] ברק קיבל הדרכה מדבורה הנביאה (ד, ו, יד). גדעון קיים דו-שיח מתמיד עם ה' (לדוגמה ו, טו, כה; ז, ב, ז ועוד). אומנם גדעון, למרות הקשר עם ה', מאופיין כשופט ספקן שניסה שוב ושוב את ה' (ראה ו, יז, לז-מ; ז, י-יא).
[8] ניתן להשוות את הלחץ בו שרוי יפתח ובגללו הוא נודר לפרשת מישע מלך מואב שנתון אף הוא בלחץ ולכן מקריב את בנו - מל"ב, ג, כו-כו. אמנם ההשוואה לא מלאה מכיוון ששם אין נדר.
[9] ראה מ' הרן, "נדר", אנציקלופדיה מקראית, עמ' 787.
[10] פרשת נדר עם ישראל במדבר כא, ב מצויה בין פרשיות כיבוש עבר-הירדן המזרחי המוכרות לנו מנאומו של יפתח (יא, טז-כב) וכפי ששאל המספר ביטויים רבים מספר במדבר לנאומו של יפתח, גם פרשת הנדר השפיעה על ניסוח נדרו של יפתח.